

Élelmiszertermelés és -szükséglet Kalotaszegen II.

2. Aktív népesség és gazdasági ágazatok

Ameddig egy földműves csak magának, a családjának termelte meg élelmét, addig a népesség és gazdaság viszonya főleg agroökológiai jellegű volt. Mihelyt egy mezőgazdasági dolgozó már több személynek termeli meg a táplálékát, a népesség és gazdaság viszonya túllépi az élelmiszer kereteit, s felöleli az egész nemzeti jövedelem nagyságának és felosztásának kérdéseit. Tehát demokónómiai viszonylatban a népesség két vonatkozásban jelenik meg:

— mint az anyagi javak termelője (a termelésben csak az aktív lakosság vesz részt);

— mint a javak fogyasztója (a fogyasztás folyamata a lakosság egészét magában foglalja).

Területi és övezeti vonatkozásban e korreláció elemzésekor abból kell kiindulnunk, hogy az egy főre eső nemzeti jövedelem — egyéb körülményeket változtatnánk véve — *annál nagyobb, minél magasabb az aktív lakosság összlakosságbani aránya.*

Népesedési politikánk arra törekszik, hogy jó arányt alakítson ki a fogyasztó és a termelő népesség között, növelje a gazdaságilag aktív népességet, s minimálisra csökkentse az aktív keresőkre jutó eltartottak számát. Valamely terület demográfiai potenciáljának legmagasabb fokú hasznosítása egyben elősegíti az élet-színvonal emelését.

Jelen tanulmányban azzal kívánunk foglalkozni, hogy valamely adott területen élő népesség mennyire használja (vagy használhatja) ki teljesen demográfiai potenciálját, hogyan vonja be a társadalmilag hasznos tevékenységbe a munkaképes korú személyeket.¹

A foglalkoztatott lakosság arányát csak bizonyos határig lehet növelni, tehát a társadalom rendelkezésére álló összmunkaidőnek maximális nagysága van. Ezzel szemben a társadalomnak az anyagi javak és a szolgáltatások iránti igényei állandóan növekednek.

A fenti ellentmondás a munka termelékenységének szüntelen fokozásában oldódik fel; adott időegység alatt mind több terméket állítanak elő. A munkatermelékenység növekedése azzal, hogy csökkenti a termékek előállításának munkaidejét, megváltoztatja a társadalmi összmunkaidő felosztásának arányait, s a társadalmi munkamegosztás fejlődését eredményezi. A fentieket jól megvilágítja a következő példa: amikor a mezőgazdaságban a termelékenység növekszik, az ott dolgozók egy része felszabadul, és más szükségletet kielégítést szolgáló tevékenységi ágakban helyezkedhet el. Így a társadalmi munkamegosztásban is új arányok jönnek létre.

Ezeket az arányokat mindenkor visszatükrözi a foglalkoztatott lakosság szerkezete. Következésképp a foglalkoztatott népességnek a nemzetgazdasági ágak közötti megoszlása jelzi a munkatermelékenység színvonalát. A fentiek értelmében az aktív népességet két szempontból elemezzük:

— mekkora a nagysága, s mekkora az össznépességben, illetve a munkaképes korban levő népességben elfoglalt aránya;

— hogyan oszlik meg a nemzetgazdasági ágazatok között?

Az aktív népesség olyan fontos oldalával, mint *szakmai képzés, korszerkezet stb.*, adatok hiányában nem tudunk foglalkozni.

2.1. Az aktív népesség nagysága

A klasszikus demográfiai mutatók közül a legáltalánosabb az össznépeség foglalkoztatottsági rátája, amely a gazdaságilag aktív személyeket² viszonyítja az össznépeséghez. 1977-ben az össznépeség foglalkoztatottsági rátája Kalotaszegen a következő szintet érte el:

	(%)
Kalotaszeg	49,6
Kolozs megye	49,1

A vizsgált terület népességének foglalkoztatottsági rátája majdnem azonos a Kolozs megyei átlaggal, mindössze 0,5 százalékkal haladja meg. A teljes lakosság foglalkoztatottsági rátájának időbeni alakulását is kiszámítottam:

	1900	(%)	1977
Kalotaszeg	44,1		49,6
Kolozs megye	46,5		49,1

A századfordulóhoz viszonyítva az össznépeség foglalkoztatottsági rátája emelkedett, minthogy az utóbbi évtizedek beruházásai sok munkahelyet teremtettek. A beruházási alapok nagyságának érzékeltetésére megemlítem, hogy 1971—1975 között egy munkahely létrehozása 376 638 lejbe került.³

Az össznépeség foglalkoztatottsági rátájának megállapításához felhasznált adatok segítségével egy másik demoökonómiai viszonyszámot is kiszámíthatunk, mégpedig az *inaktivitási viszonyt*. Ez az arányszám azt fejezi ki, hogy 1000 gazdaságilag aktív keresőre hány inaktív fő jut, s lényegében az eltartottak és a termelők közötti arányt mutatja. Az inaktivitási viszony a vizsgált területen a következőképp alakult:

	1900	—	1977
Kalotaszeg	1269		1015
Kolozs megye	1150		1035

1000 aktív kereső a vizsgált területen 1015 inaktív személyt kell hogy eltartson, valamivel kevesebbet, mint megyei viszonylatban (1035). Ugyanakkor az is megállapítható, hogy *1977-ben egy aktív keresőre kevesebb nem dolgozó személy jutott, mint 1900-ban.*

Az össznépeség foglalkoztatottsági rátája csak tér- és időbeni összehasonlításokat tesz lehetővé, s megállapíthatjuk, hogy az általunk vizsgált népességnek magasabb a foglalkoztatottsági rátája, mint az etalonként elfogadott népességé, s azt, hogy az alapévként vett 1900-hoz viszonyítva az össznépeség foglalkoztatottsági rátája növekedett. Nem tudjuk meg ebből a mutatóból, hogy *a népességnek milyen a munkaerőkinálata, s ezt mennyire veszik igénybe a terület vagy a szomszédos területek.* Ennek érdekében meg kellett vizsgálnunk a specifikus foglalkoztatottsági arányszámokat is, például a férfi és a női népesség foglalkoztatottsági arányszámait:

	Férfiak	(%)	Nők
Kalotaszeg	55,7		43,5
Kolozs megye	55,0		43,5

A női népesség foglalkoztatottsági arányszáma tehát alacsonyabb. A múlthoz viszonyítva azonban, amikor (1900-ban) a nők foglalkoztatottsága 30 százalékos volt, jelentősen megnövekedett.⁴ A nők aránya az aktív népességben országos viszonylatban 46 százalékos, tehát valamivel magasabb, mint a vizsgált területen (43,9 százalék) és Kolozs megyei vonatkozásban 44,3 százalék. „Ez a százalék (46%) [az országról van szó — K.-H.S.] annak következtében alakult ki, hogy belefoglalták a mezőgazdasági szövetkezeteknek azon női tagjait is, akik már nem vagy csak időnként dolgoznak a szövetkezetben. E nők nélkül a százalék valószínűleg csak 43 vagy ennél is kisebb lenne.”⁵ Igaz viszont, hogy egyetlen társadalomban sem éri s nem is érheti el a nők foglalkoztatottsági aránya a férfiakét, már azért sem, mivel a nők nyugdíjazási korhatára alacsonyabb a férfiakénál.

Ennek ellenére, ha azokat az inaktív, munkaképes korban levő nőket, akik elvégezték a 7—8 osztályt, valamint azokat, akik a termelőszövetkezetek tagjai, és nem dolgoznak, bevonják a munkába, a nők arányát az aktív kereső népességben kb. 47 százalékra lehetne növelni.⁶ „A nők magas foglalkoztatottsága — állapítja meg Ion Blaga — különösen a nem mezőgazdasági ágazatokban, nemcsak szociális és politikai, hanem gazdasági kérdés is. Véleményünk szerint ez a munkaerőtartalékok bevonásának és felhasználásának legjelentősebb problémája, és a foglalkoztatott lakosság maximálási politikájának egyik lényeges oldala.”⁷ A nők bevonása nélkül nem tudjuk megvalósítani a foglalkoztatott népességnek azt a számát, amelyet a pártprogram 1990-re előirányzott, vagyis a 11 500 000-es nagyságot.⁸

A népesség foglalkoztatottsági szintjéről akkor kapjuk a legteljesebb képet, ha az aktív népességet a munkaképes korban levő népességhez viszonyítjuk. Elméletileg a munkaképes korban levő népesség jelenti a gazdaság részére az úgynevezett *demográfiai kínálatot*.

Hazánkban az aktív népesség alsó korhatára mindkét nem számára 16 év. Ez nem azt jelenti, hogy 16. életévük betöltése után az ifjak munkába is állnak; a 10 osztályos kötelező oktatás nyomán az alsó határ 18 éves korig kitolódott. Amikor a munkaképes korú népesség számát megállapítottuk, a következő korcsoportokat vettük figyelembe:

- a nők esetében a 18—57 éveseket;
- a férfiak esetében a 18—62 éveseket.

E munkaképes népességet viszonyítottuk az aktív népességhez, s megkaptuk a tényleges dolgozók foglalkoztatottsági rátáját százalékban:

	Összesen	Férfi	Nő
Kalotaszeg	91,5	98,7	83,8
Kolozs megye	85,4	92,1	78,3

A táblázat adataiból kitűnik, hogy a vizsgált területen a munkaképes népesség foglalkoztatottsága 1977-ben magasabb volt a Kolozs megyei átlagnál. Ennek legfőbb oka, hogy Kalotaszegen a városiasodási szint alacsony, mindössze 12,8 százalék. Városon ugyanis alacsonyabb a foglalkoztatottsági ráta, különösen ami a nőket illeti.⁹ Ezt a megállapítást igazolja a terület egyetlen városának, Hunyadnak a helyzete, ahol az össznépszerűség foglalkoztatottsági rátája csak 43,8 százalékos, a női népességé ugyancsak alacsonyabb, 34,8 százalék. Kolozs megye városai népességének foglalkoztatottsági rátája 46,9 százalék, a női népességé csak 39,7 százalékos.

Annak ellenére, hogy a lakosság foglalkoztatottsági rátája a vizsgált területen a Kolozs megyeinél magasabb, a munkaképes korban levő népesség össznépszerűségbeli aránya alacsonyabb:

	Összesen	Férfi	Nő
Kalotaszeg	54,2	56,4	52,0
Kolozs megye	57,5	59,7	55,3

A munkaképes lakosság alacsonyabb aránya e területen az elvándorlás jelenségének következménye. Kalotaszeg ugyanis „kibocsátó” szerepet tölt be, vándorlási különbözete negatív előjelű. Amint tudjuk, a vándormozgalom „szelektív” jellegű, s főleg a fiatal korosztályokat vonja el; ennek következtében a vizsgált területen a munkaképes népesség aránya alacsonyabb. Az arány kialakításában a vándormozgalmon kívül szerepet játszott a többi népmozgalmi jelenség is, mint a születések és a halálozások.¹⁰

Mindezek együttes hatására (kedvezőtlen születési és halálozási arányszámok és az elvándorlás) Kalotaszeg népességének sajátos korszerkezete alakult ki:

	Főbb korcsoportok (%)		
	0—14	15—59	60—
Kalotaszeg	24,5	59,2	16,3
Kolozs megye	23,9	62,4	13,7

A 0—14 évesek aránya valamivel magasabb a Kolozs megyeinél, a 60 éven felülieké viszont jóval meghaladja a megyei átlagot; a demográfiai elöregedés a vizsgált területen előrehaladottabb, mint a megyében.

A demográfiai öregedés 1900-hoz viszonyítva erőteljesen előrehaladt:

	Főbb korcsoportok (%)		
	0—14	14—59	60—
1900	34,8	57,0	8,2
1977	24,5	59,2	16,3

A 60 évesek és ennél idősebbek össznépességbeli aránya az 1977-es népességben majdnem kétszer akkora, mint 1900-ban volt. Ugyanakkor csökkent az össznépességben a gyermekek részaránya. E két jelenség megcáfolhatatlanul társadalmi előregedésre vall. (Azt a népességet tekintjük ugyanis fiatalnak, melyben a 65 évesek és idősebbek aránya 5 százalék alatt van.¹¹ A vizsgált területen ennek a korcsoportnak az össznépességbeli aránya több mint 11 százalék.)

A demográfiai öregedési folyamat fő előidézője nem az átlagos élettartam növekedése. Az általános halandóság javulása nemcsak az idős korúak halandóságának csökkenése nyomán állt elő, hanem főleg a csecsemők és a fiatalok halandóságának csökkenése következtében, s így ez a népmozgalmi jelenség kedvezően befolyásolta a népesség korszerkezetét.

Az öregedési folyamatot a születések csökkenése okozza: a gyermekek száma és aránya a népességben csökkent, s nő az idős korúak össznépességbeni aránya.

A folyamatnak a fent leírt kibontakozását igazolják Vasile Ghețau számításai is, melyeket a *Vitorul social* 1978. évi 1. számában (142—152.) ismertet, s eszerint 1899—1901, illetve 1974—1975 között a különböző korcsoportok specifikus halandóságának csökkenése a következőképpen járult hozzá hazánkban az átlagos élettartam meghosszabbodásához:

Korcsoport	Férfi	Nő
Összesen	31,02	34,82
0—5	16,47	15,73
5—20	3,43	3,94
20—50	4,86	6,26
50 éven felüliek	3,40	5,36
Közös hatás	2,86	3,53

A demográfiai öregedés megállapítására még az idős—gyermek viszonyt is szokták használni; a 65 éveseket s ennél idősebbeket elosztják a 0—14 évesek számával, s besorozzák 100-zal. Azt a népességet tekintjük fiatalnak, ahol ez a viszony 15 százalék alatt van.¹² E viszony a vizsgált területen 47 százalék, Kolozs megyében 41 százalék, országos viszonylatban 39 százalék.

Következésképpen egyik népesség sem mondható a fentiek értelmében fiatalnak. A legkevésbé fiatal Kalotaszeg lakossága.

A népmozgalmi jelenségek következtében kialakult kedvezőtlenebb korszerkezetet a vidék népessége úgy ellensúlyozta, hogy a munkaképes lakosság foglalkoztatottságát magasabb szintre emelte a Kolozs megyei átlagnál; az összlakosság foglalkoztatottsági rátája valamivel magasabb a megyei szintnél.

A gazdaságilag aktív népesség növelése (maximálása) a jövőben is megköveteli majd a munkaképes lakosság optimális foglalkoztatottságát, vagyis azt, hogy minden munkabíró személyt bevonjunk a társadalmi termelésbe.

Az aktív népesség növelése a nemzeti jövedelmet s így a fogyasztási alapot is mind értékben, mind természetben fokozza. A következő fejezetben a foglalkoztatott népesség szerkezetének fejlődését elemezzük.

2.2. Az aktív népesség szektorális megoszlása

A társadalmi ösztönkaidő felosztásának, vagyis a munkamegosztásnak mindenkor alapja a mezőgazdasági munkák termelékenységének a földműves egyedi élelmiszer-szükségletét meghaladó színvonala. Minél magasabb a mezőgazdasági munkák termelékenysége, annál kevesebb személyre van szükség, hogy az össznépesség élelmiszerét megtermelje, s így annál több személy foglalkozhat más termelékek előállításával, s így annál nagyobb a természetbeni nemzeti jövedelem.

A társadalom fejlődése során egyre csökken tehát azoknak a száma, akik az élelmiszerek termelésével foglalkoznak, s egyre többen dolgozhatnak más ágazatokban: „...mennél csekélyebb a munkás népességnek az a része, amely a szükséges létfenntartási eszközök termeléséhez kell, annál nagyobb a más munka számára rendelkezésre álló rész.”¹³

A földművelő munkaerő felszabadulását és a társadalmi munkamegosztás ezzel kapcsolatos szétágazását leggyakrabban az aktív népesség szektorális megoszlásával érzékeltetik. A primer szektorba csak a mezőgazdaságot soroljuk, azzal az indoklással, hogy tanulmányunkban főleg azt vizsgáljuk: a mezőgazdasági munkák termelékenységének növekedése következtében miként szabadul fel az aktív népesség egy része, s hogyan növekszik ennek következtében a többi, nem mezőgazdasági szektorban az aktív keresők száma. Ismeretes, hogy három ágazatot szoktak megkülönböztetni:

- primer szektor: a mezőgazdaság;
- szekunder szektor: az ipar és az építkezés;
- terciér szektor: a többi nemzetgazdasági ágazat.

Kalotaszegen az aktív népesség megoszlása (1977-ben) a három szektor között a következő volt:

	primer	szekunder	tercier
Kalotaszeg	37,7	39,7	22,6
Kolozs megye	28,1	44,3	27,6

A vizsgált tájegység aktív népességében a primer szektorban dolgozók aránya magasabb, mint megyei viszonylatban, a szekunder és terciér szektorban ez az arány viszont alacsonyabb. Mielőtt az adatokból a végső következtetéseket levonnánk, vizsgálatainkat azoknak a mutatóknak az elemzésével kell elmélyítenünk, amelyek kifejezik:

- mindenekelőtt azt, hogy a termelőerők jelenlegi fejlettségi szintjén egy mezőgazdasági dolgozó hány ember élelmiszerét állítja elő;
- azt a területnagyságot, melyet egy földműves az adott technikai és agro-ökológiai feltételek között megművel.

2.2.1. Hány ember élelmét termeli meg egy földműves?

E viszonyszám a mezőgazdasági munkatermelékenység legátfogóbb kifejezése. Napjaink tudományos irodalmában egyre gyakrabban találkozunk ilyen vonatkozású adatokkal. Ezek az adatok igen széles skálán mozognak (3—100 között). Ezek szerint van ország, ahol egy mezőgazdasági dolgozó csak 3, s van, ahol 100 személy részére termeli meg az élelmiszert. A legtöbb közlemény azonban nem tünteti fel, hogy milyen számítás alapján jutottak el közölt eredményeikhez. Azokban az esetekben, melyekben utána tudtam számolni, arra következtettem: az említett eredményt úgy kapták meg, hogy az ország népességének számát egyszerűen elosztották a mezőgazdaságban dolgozók számával. Az így kapott eredmény azonban csak azokban az esetekben felel meg a realitásnak, amelyekben:

- A mezőgazdaság termékei nem kerülnek a külkereskedelembé sem kivitel, sem behozatali cikkeként.
- Az ország népességének élelmiszerszükséglete ki van elégítve. Még ebben az esetben is az eredmények összehasonlítása igen-igen körülményes. Amint az első fejezetben kifejtettem, az élelmiszerszükséglet nagysága viszonylagos. Ez a viszonylagosság azonnal kiderül, mihelyt az élelmiszerszükségletet elsődleges kalóriaértékben fejezzük ki. Így tehát a különböző eredmények összehasonlítása érdekében nélkülözhetetlennek látszik annak közlése is, hogy a népesség élelmiszerszükségletét milyen mértékegységgel mérték, s milyen szinten állapították meg a szükségletek kielégítésének telítettségi fokát.

A különböző vidékek és tájegységek mezőgazdasági termelésének jellemzésére a fenti módszer nem alkalmas, ugyanis egy ország különböző tájegységei a kialakult és szétágazó területi s társadalmi munkamegosztás következtében ezer és ezer szállal kapcsolódnak a nemzetgazdasághoz.

Úgy vélem, ha valamely tájegység vagy övezet vonatkozásában ki akarjuk számítani, hogy egy mezőgazdasági aktív dolgozó hány személy számára termeli meg az élelmiszert, akkor járunk el helyesen, ha a megtermelt élelmiszereket átváltoztatjuk kalória-, pontosabban *elsődleges kalóriaértékre*, s ennek alapján végezzük el további számításainkat.

Az 1.2. és 1.3. fejezetben kalóriaértékre átváltoztatott mezőgazdasági élelmiszertermelés alapján végeztük ezeket a számításokat, s az eredményeket a következő táblázatba foglaltuk:

	Rendelkezésre álló mezőgazdasági termelés		Mezőgazdasági aktív népesség	Az egy mezőgazdasági aktív dolgozó által termelt évi kalóriamennyiség	
	végő	elsődleges		végő	elsődleges
	kalóriaértékben (millió)			(ezer)	
Kalotaszeg	61 799	212 327	12 284	5 030,8	17 284,8
Kolozs megye	614 040	2 054 376	98 702	6 221,1	20 813,9
Aranyosvidék	37 392	114 244	3 518	10 628,8	32 474,1

A táblázat összeállításakor a következőképpen jártunk el:

A végő, vagy elsődleges kalóriaértékben kifejezett, illetve közös nevezőre hozott elfogyasztható ételmiszertermelést elosztottuk a mezőgazdasági aktív dolgozók számával, s így megállapítottuk a kalóriaértékben kifejezett termelékenységi szintet. Ez a termelékenységi szint a vizsgált tájegységben Kolozs megyei viszonylatban a legalacsonyabb mind végő, mind elsődleges kalóriaértékben, s a legmagasabb három aranyosmenti községben. A kalóriaértékben kifejezett termelékenységi szintet azután elosztottuk egy személy évi kalóriaszükségletével. Ezt a szükségleti szintet három változatban állapítottuk meg:

- évi 1 095 000 végő kalóriaértékben;
- évi 3 285 000 elsődleges kalóriaértékben (a tudományos előírások által meghatározott szint);
- évi 2 714 870 elsődleges kalóriaértékben (az országosan rendelkezésre álló szint).

Hány személy részére termeli meg egy mezőgazdasági aktív dolgozó a szükséges kalóriamennyiséget évi

1 095 000 3 285 000 2 714 870

végő

elsődleges

kalória elfogyasztása esetén?

Kalotaszeg	4,6	5,3	6,4
Kolozs megye	5,7	6,3	7,7
Aranyosvidék	9,7	9,9	12,0

Az eltartott személyek számában kifejezett termelékenységi szint a legalacsonyabb ugyancsak a vizsgált tájegységben. Ez az eredmény két tényező együttes hatásának következménye:

— amint az első fejezetben kimutattuk, egy hektár szántóterületre számítva, a vizsgált tájegységben — a megyéhez viszonyítva — kevesebb ételmiszert termelnek, mind végő, mind elsődleges kalóriaértékben kifejezve;

— továbbá — amint a következő fejezetben látni fogjuk — a szántóterületre számított mezőgazdasági aktív népesség sűrűsége a vizsgált tájegységben magasabb.

Amennyiben az elsődleges kalóriában kifejezett elfogyasztható ételmiszertermelésének országos szintjét vesszük alapul, a vizsgált tájegységben egy földműves 6,4 személy részére termeli meg az ételmiszert. A személyeknek ez a száma meg egyezik az országos átlaggal, amely 1978-ban 5-6 személy volt.¹⁴

A XII. pártkongresszus határozatai értelmében ételmezési rendszerünket a jövőben tökéletesíteni fogjuk; csökkenteni kívánjuk a gabona és lisztneműek fogyasztását, miközben a hús, tej, gyümölcs- és zöldséggfélék fogyasztását erőteljesen növeljük. E változások a fogyasztást végő kalóriaértékben feltehetően nem fogják befolyásolni, viszont megnövelik majd az elsődleges kalória felhasználását. Mindez mezőgazdasági termelésünk erőteljes növelését teszi szükségessé. Az előirányzatok értelmében 1985-ig el kell érniük az évi 27-28 millió tonna gabona-termést — az 1977. évi 18,6 millióval szemben. Ez biztosítani fogja a hústermelésünk fokozásához szükséges takarmányalapot is, és így lehetővé teszi, hogy elérjük az évi 4,0—4,1 millió tonna élőhústermelést az 1977. évi 2,3 millió tonnával szemben.

Ezt a fejlődést a munkatermelékenység növekedése révén kívánjuk elérni, ugyanis sem a dolgozók számának gyarapításával, sem a megművelhető területek növelésével nem érhető el. De hadt idézzük ezzel kapcsolatosan N. Georgescu-Roegent is: „A mezőgazdasági termelés természetesen növelhető (egy bizonyos határig) az intenzívebb munkával vagy a munkaerők hosszabb ideig tartó közre-

működésével. De ugyanakkor éppen olyan igaz az a megállapítás is, hogy a mezőgazdálkodásban ritkán lehet a termelési folyamatot megkétszerezni ugyanolyan technikai alappal, a munkaidő megkétszerezése révén." Egy üzemi közösség kapacitás és a szükséges nyersanyagforrások birtokában 25 százalékkal emelheti az autóttermelést, ha 8 óra helyett 10 órát dolgozik. Ugyanez a fogás a mezőgazdálkodásban nem alkalmazható; ez áthághatatlan akadály az emberiség élelmiszerekért folytatott harcában.¹⁵

Az aktív lakosságnak azt a számát, amely a földet műveli, nem az egy mezőgazdasági aktív dolgozóra jutó élelmiszertermeléssel kell mérnünk, hanem azzal a területnagysággal, melyet az adott műszaki feltételek mellett egy dolgozó meg tud művelni. Ezt a megállapítást támasztja alá az a mindennapos gyakorlat is, hogy a nemzetgazdaságnak ebben az ágában a munkanormákat a területnagyságban fejezik ki.

Keszi-Harmath Sándor

JEGYZETEK

1. Az optimális korszerkezetet kialakító feltételeket a *Korunk* 1979. 7—8. számában megjelent tanulmányomban fejtettem ki.
2. Az 1977. évi népszámlálás nagy vonalakban azokat a személyeket sorolta az aktív népességhez, akik munkából eredő, állandó jövedelemmel rendelkeztek, s meghaladták a 14. évet (Vladimir Trebici: *Demografia*, Buc., 1979. 413).
3. Lásd Ion Blaga: *Populația activă a României*. Buc., 1979. 156.
4. Összehasonlításként megemlítem, hogy Franciaországban a nők foglalkoztatottsági arányszáma (1968-ban) 29,6%, az NSZK-ban 30,9% volt (1970-ben). — V. Trebici: *I. m.*, 414.
5. Ion Blaga: *I. m.* 167.
6. Uo.
7. Ion Blaga: *I. m.* 170.
8. Uo.
9. V. Trebici: *Populația României și creșterea economică*. Buc., 1971. 170.
10. Ezeket a népmozgalmi jelenségeket részletesen elemeztem a *Népesedési kérdések Kalotaszegen* című tanulmányomban. In: *Változó valóság*. Buk., 1978. 19—59.
11. V. Trebici: *Demografia*, 86.
12. Uo.
13. Marx Károly: *A tőke* I. Bp., 1955. 476.
14. Viorel Sălăgean: *Forța de muncă din agricultură, folosită rațional și eficient*. Scinteia, 1978. március 1.
15. N. Georgescu-Roegen: *Legea entropiei și procesul economic*. Buc., 1979. 480—481.

Bakó-Heti Rozália kerámiaja